
SNAGA LIČNOSTI JE U MOĆI PREISPITIVANJA

Čedomir Drašković

Božina Ivanović je 29. oktobra 2009. godine imao još jedan uspješan dan - kao što su sve njegove životne godine bile uspješne. Imao je autorsko, memorijalno, prijateljsko i ljudsko, zavjetno veče, u Matici crnogorskoj. U ustanovi koju je iskreno i sa potpunom predanošću zasnivao i gradio kao sopstvenu kuću. I te noći su stručni ljudi i saradnici, prijatelji i brojni poštovaoci bili sudionici i svjedoci mnogih sadržaja, riječju i slikom kazivanih o Božini. Tom prilikom je posebno ukazano na dosta toga što je presudno u skiciranju biografskog portreta te po mnogo čemu jedinstvene ličnosti: na Božininu razumno i dostojanstveno, ali i odvažno i preduzimljivo držanje u južnoslovenskoj, odnosno crnogorskoj „političkoj jami“ poslije 1990. godine, i njegov veliki doprinos spašavanju od potpunog urušavanja klasičnog crnogorskog sistema vrijednosti.

A i ko ne bi imao razloga da o Božini Ivanoviću razmišlja kao o prijatelju (a on je i svoje poznanike spontano, redovno „prevodio“ u prijatelje i poštovaoce)? Dva su temeljna razloga koja nedvosmisleno govore o profilu ličnosti i karakteru toga čovjeka: prvo, ništa kao razučena biografija jednoga života ne ostavi više istinitih podataka o čovjeku; i drugo (po uglavnom prihvaćenoj tezi) vlast negativno podstiče, i kvari ljude (B. Šo je šeret-ski ponudio drukčiju „definiciju“: - Nije tačno da vlast kvari ljude; budale, ako je se domognu, kvare vlast!) Svejedno, dakle, po humani kapacitet čovjeka, i puni integritet njegove ličnosti, vlast je rizična. Poslije Božininog života (1931-2002) nije ostalo ništa ošćeneno u odnosu na bilo koji moralni izazov. Politika i vlast nijesu uticali na profil ove ličnosti i njegov prividno arhaični karakter - otvoren i odgovoran, nesebičan, sposoban da istupi, strpljiv da sasluša, spreman za lična preispitivanja, pa samim tim i reviziju sopstvenog mišljenja. Imponovao je ozbilj- nošću i uglednošću jednostavna i sigurna čovjeka koji je izvor- no bio zaokupljen najsloženijom odgovornošću da sam sa sobom raspravlja stvari... Manirom najuspješnijih odvažan u činu, blag u načinu Božina je bio klasičan tip čovjeka, humana čovjeka, kod koga je sve počivalo na temeljitoj i dobronamjer- noj komunikaciji, na građenju „mostova“ i simpatija među lju- dima, na zadobijanju povjerenja. Zbog toga je kvalitet njegova života i rada bio uvijek neobično jasan i „mjerljiv“, i veoma, veoma prepoznatljiv.

Staro je pravilo: - Čovjek je živ dok ga ne zaborave! Kao što se (andrićevski rečeno) sunčanog dana i ljudskog lika čovjek ne može nagledati, tako se ni Božinina ljudskost i primjerno čoj- stvo ne daju zaboraviti. Nije mi namjera da pravim zapis o nje- govoj radnoj biografiji, profesorskom i naučnom doprinosu, političkoj karijeri. To su već učinili drugi, a on sam najuspješni- je, rješavajući svoju životnu formulu po principu: Sve što radiš - sebe radiš!

Nekoliko decenija sam poznavao Božinu i imao povremene susrete s njim. U vrijeme „političke jame“ imao sam sreću da djelimično učestvujem u crnogorskom „rudarenju“ sa tim uzornim pregaoцем i pouzdanim putovođom, pa ošjećam obavezu da o tome zabilježim neka šććanja.

* * *

U mom ranom šććanju postoji jedna podgorička „izreka“: Da nije šćvera i Ivanovića, Titograd bi bio lijepa varoš. Tek kasnije sam shvatio da su i jedno i drugo (ustvari) blagodeti Podgorice. Šćver je ekološki garant gradu i okolini, a brojno - istorijski, pa intelektualno, stvaralački, a i ekonomski moćno bratstvo kućkih Ivanovića (ćija su imanja dovezala do glavnog podgoričkog trga) - vjerovatno je dugo izazivalo ljubomoru lokalne sirotinje i surevnjivih dođoša.

Negđe u vrijeme dok još nijesam ni razmišljao o dubljoj sušćini te „izreke“, uoći jedne novogodišnje noći - šćdim u kolima, sklonjen od studeni ošćrog podgoričkog šćvera, čekam prijatelja i prekraćujem vrijeme listajući novine. Uto se iznenada, u neposrednoj blizini, parkira auto (tada nije bilo saobraćajne gužve, bila je to 1977. ili 1978. godina) i izlazi Božina Ivanović s drušćtvom. Opušten, ležerno ogrnut dugom kožnom bundom, dosta glasne rijeći, širokog osmijeha. Pažljivo sam ga posmatrao (bilo je to moje prvo viđenje aktuelnog republićkog sekretara (odnosno ministra) za prosvjetu, nauku i kulturu. Pomislio sam: „Serderski tip, uspješan i visoko u vlasti, izgleda i samoživ, ali svakako voli da dominira“. Poslije toga sam ga jedanput srio prilikom njegove pošetete republićkim ustanovama kulture na Cetinju, pa potom u dva-tri navrata, povodom pripremanja manifestacije Dani crnogorske kulture u Ruskoj Sovjetskoj Federativnoj Socijalistićkoj Republici (bio sam u timu Centralne narodne biblioteke „Đ. Crnojević“, koji je pripremao izložbu *Pet vjekova štamparsko-izdavaćke djelatnosti u Crnoj Gori*, a zatim i komesar izložbe, 1981. godine). Ta nekoliko moja kratka viđenja ministra

Ivanovića, doživljavao sam kao susret sa robusnim predstavnikom vlasti. Tek u Rostovu na Donu, na oproštajnoj večeri koju je organizovao ruski ministar kulture Melentijev, Božinu Ivanovića sam uočio kakvog ću ga kasnije pobliže upoznati: veselog, jednostavnog, spremnog za šalu i spretnog za stvaranje srdačne atmosfere. Neumoran na plesnom podijumu, meraklija i za dobru čašicu, te noći je, čini mi se, dominirao u toj ogromnoj sali; među crnogorskom delegacijom od preko dvije stotine učesnika.

Narednih godina Božinu sam rijetko srijetao, s obzirom na njegove druge radne preokupacije. Nešto češće od zasnivanja veoma značajnog kulturnog i istraživačkog projekta Centralne narodne biblioteke Crne Gore „Đurđe Crnojević“ - *Crnogorska bibliografija 1494-1994. godina*, koji je - što u savjetu projekta, što u njegovoj redakciji - okupio značajan broj stvaralačkih ličnosti iz kulturnog i naučnog života Crne Gore (ukupno dvadesetak). Božina je bio član savjeta...

A onda je došla tzv. Antibirokratska revolucija. Narod grunuo, kao stampedo! Od toliko uskovitlane prostote, svakog pristojnog čovjeka morala je biti sramota. Poštene i mudre malo je ko slušao (ili su mnogi začutili - zagrenuti količinom duhovnog mraka i nečovještva, koje se valjalo jugoslovenskim prostorima). Razum, kao „svetu lampu, lud vjetar ugasi“... Naj-suroviji klero nacionalizam je gušio i onemogućavao sve što ima svijest i savjest. Probudili se mentalni i moralni pigmeji, pa bunovni dipili - „bezazeknuti“, neoseknuti, zamušeni, koji doma ne umiju doć (sem na gotovu trpezu, i spremljenu posteljju). Rastrčali se i od ranije poznati crnogorski „krvavi radnici do podne“ - do organizovanja nove vlasti. Građanskog morala jedva đekoja kap, u velikom seljačkom mutnom moru. Raj je mediokritetski; pluta „demokratska“, miloševićka demagogija - primjerena ukusu svjetine. Što bi se reklo: „Kad zagraju vrane, soko se ne čuje“...

Jugoslaviju rasturaju kao prase trošnu vreću. Crna Gora kao neobrana voćka: otresene i nagnjile plodove treba samo pokupiti... Božina Ivanović je predsjednik (Predsjedništva) Crne Gore. U Titogradu veliki narodni miting, „glamur“ našeg neznanja i mentalitetskog jada. Pokušava predsjednik da govori svome narodu, obraća im se s vrata crnogorskog Parlamenta. Ne sluša ga niko, primitivno dobacuju, geački seire, okreću mu leđa (po komandi); sprdaju se s Crnom Gorom. „Patriotski“ su na sve spremni. Kao crnorukci, ujedinjenje bez alternative. Vidi Božina da je sve đavo ponio, da je zvanično crnogorsko - postalo potpuno bezizgledno, i da je sve zaludu. „Teže je nevaljalo učiti, no krše nositi“. Došao je odsudan trenutak - bahato kucanje na vrata istorije, i siledžijska spremnost da se ona prolome i izgaže. Crnogorci su poitali ka Avali, novom gospodararu. Kao 1918, gotovo listom - crnogorske „uzdanice“ i kralja Nikole miljenici. Izgleda da su Crnogorci bez gospodara kao izgubljeni, on im je cijena i cilj. Moraju ga naći, i moraju do njega - ne pitajući za posljedice! Ma kakve posljedice, đe nema artikulisane svijesti, odnosno istorijske savjesti i društvenog morala - normalno je da onde i države traju koliko i gospodari. Đe se sve dešava na ulici, sa ulicom, za ulicu, i đe kolo vode na brzinu promovisani ekstremisti, malo je načela i temelja, pa i pravih prijatelja. Božja im je volja isto što i narodna volja; javnost im postaje identična imbecilnom opijanju nacionalista. Da bi tirani, sa svojim nezrelim narodima, jedrili kako ih vjetar nosi...

Međutim, za one koji imaju osnovni ljudski kvalitet - da znaju sa sobom da presabiraju i raspravljaju stvari (i zahvaljujući snazi negativnog), pozitivno dolazi k sebi, dolazi do izražaja, i penje se ka svojoj suštini. Ono što Crnogorci u svom tradicionalnom mitomanskom razmetanju, i naivno shvatanom panslavističkom globalizmu, i još stupidnijem nadanju u svoju pijemontsko-svetosavsku ulogu nijesu, dakle, mogli shvatiti da prvo treba počistiti i srediti svoju kuću, pa se tek onda baviti okruženjem: shvatila je

grupa obrazovanih, promišljenih i odvažnih ljudi, stvarajući Maticu crnogorsku s Božinom Ivanovićem kao jednim od njenih utemeljivača, i njenim prvim predsjednikom. S tim u vezi, kao na dlanu se istura poslovična crnogorska zaludnost, i naša teško shvatljiva kulturno-istorijska i politička zamuzenost - vječitog i bezizglednog „zidanja Skadra“... Ako su, recimo, Srbi formirali svoju Maticu, Maticu srpsku, još 1826. godine, a Hrvati prvo Ilirsku (1842) a zatim Maticu hrvatsku (1874), pa Slovenci Maticu slovensku (1864), kako se može pravdati takva crnogorska jalovost, i tupost da su se sebe i svoje etnokulturne matice i matrice, Matice crnogorske, nominalno i institucionalno „šetili“ tek 1993. godine!? Elem, bilo je kako je bilo, prateći i ove novije seljačke bune i razbojničke nacionalističke krvomutnje (a ne građanske ratove). U epicentru Bosna i Kosovo (i tako dalje) - kao nulta tačka civilizacije i nacionalistički delirijum srednjovjekovnih utvara. Ali i Matica crnogorska, kao rijetka sinteza pozitivnog - kao kulturna i međuetnička institucija, i svijetla tačka civilizacije na više nego (često) sumornom i tragičnom Balkanu!

Pred sopstvenom tišinom, kao pred vječnošću, kao pred Bogom - mnogi ne umiju da zastanu, iskreni i oslobođeni. Da se šete i ponekog pametnijeg, koji je tu bio - pored nas, i zbog nas. Bliski, i toliko nam potrebni Andrić kao da nije mrčio pera, kad kaže: Što su današnje pobjede, do sutrašnji porazi? Svugdje samo napaćen i poražen čovjek! Čovjek ostaje uvijek isti; pognut pod bolom i ustrajan u nadi. Venu vijenci i trunu zastave, a ostaje čovjek koji sije, i radi, i kiša koja mu pomaže. ...Sve je to samo kratak i ružan san - taj govor o pobjedama! Pobjeda nema - nego jedna mala i krvava laž, i jedna velika nesreća. Svijetom prolazi laž o pobjedama. Mračno je u dušama heroja...

Objektivno, heroji ljudskog trajanja su na drugoj strani. To su ljudi obdareni vrlinama, počev od osnovne mjere čovjeka - skromnosti, kao njegove najveće vrline. Po pravilu, čovjek mjere i čovjek vrline treba biti i - čovjek znanja. Još od Aristotelovih opa-

žanja se naglašava da „visoko obrazovan čovjek je i visoko moralan čovjek“. S tim u vezi obrazlaže se da je zabavljanje sa zlom posljedica nedostatka opšte prosvijećenosti, opšte kulture i iskrenog znanja - što je (po Aristotelu) ravno najvećoj nemoralnosti!

Često se ponavlja misao da su svi veliki ljudi skromni. Dakle, skromni su jer su veliki, jer im tako može biti, jer nijesu rođeni i odgojeni da budu isprazni, sićušni, frivolni. Oni imaju ljudski „ponat“, a to znači imaju bistrinu, intelektualnost i znanje, imaju umjerenost i prisebnost, sabranost i jednostavnost. To je dovoljno da bi za nekoga mogli reći da je mudar čovjek - jer oseća razložnost, zna za nužnost distance, i gleda dublje i cjelovito, razmišlja u sintezi. Siguran sam da je vrlo, vrlo malo ljudi sličnih Božini Ivanoviću koje sam bliže upoznao, naročito u ovom poganom vremenu prošlom, vremenu koje je „ostavljalo ožiljke i pod noktima“. Znao je Božina, i upozoravao što lakomost uradi od ljudi nepromišljenih, i što ostane od čovjeka ako ga preuzme kvasac vlasti („Đe je mnogo vlasti, malo je ljudi“). Ponavljao je, vagajući i sopstveno političko iskustvo, da su naše društvene krize toliko složene, i duboke, i trajace dok god se partija (ili partije) vlasti ne odvoje od države.

Samo neobično plemenit i snažan čovjek, poput Božine Ivanovića, mogao je postati još jači, i još razboritiji poslije podmuklog i teškog političkog udara, koji je stoički otprio i odbio. I potom još više prionuo državi Crnoj Gori kao tradicionalnoj nam „majci koja ne umire“. S jednim brojem provjerenih prijatelja i istomišljenika, njegujući maticu kulture i maticu moralnog građanskog suživota - stvarajući Maticu crnogorsku.

Od Božine sam naučio da je kvalitet čojstva veoma bitan za pošteno i istinsko življenje! On je bio čovjek energije i strasti, ali i prije svega čovjek razumijevanja i prijatelj koji njeguje prijateljstvo kao najveće bogatstvo. Kako je samo okupljao drugove, prijatelje, poznanike u svom domu u Doljanima, ili po kafanama, restoranima - đe bi se zatekao. Da bi osujetio nečiju

takođe iskrenu želju da „časti“ društvo, Božina je to „neumoljivim“ glasom, i sa svojstvenim mu šarmom, redovno prekraćivao: „Dobio sam neki honorar, nadušio mi se novčanik, i o tome nema više priče...“

Stalno me kopkalo kako Crna Gora podade onako lako u tzv. AB revoluciji, svačija pustopoljina, kao nebranjena sirotinjska ljepota? Koga bih pitao ako ne Božinu, što sam i učinio, dok smo negde šedeli sami. On mi prijateljskim tonom, ali energično odgovori: „Bila bi potpuna glupost olako baratati sa onako eksplozivnim duhovnim materijalom. Crna Gora je bila anticrnogorski jako dobro organizovana, sa snažnom motivacionom i drugom podrškom sa strane. Bila je, praktično, sva ‘na točkovima’ - sa Zlaticom kao taborištem. Dovoljna je bila varnica, pa da grune i započne ono naše staro kolo: ‘Svoj svojega nikad puštat neće’... Za malu Crnu Goru i malobrojni gubitak bio bi velika žrtva. Što misliš, žrtvovanje nekolicke stotine mladih i angažovanih - će bi bačilo, i koliko bi unazadilo Crnu Goru...“

Nije više bilo prostora za moju „znatiželju“. U bezazlenoj šali evocirao je neke svoje crnohumorne doživljaje. „Jedan moj rođak, u osnovi dobar, od finih roditelja, sa mnom i mojima se i dodatno zbližio jer je svakog proljeća dolazio da mi preore jednu dolinu... Valjda i zbog toga što sam mu nekad tek toliko pomogao da se negde zaposli kao stražar. A ta vražja dolina mi je blizu kuće i nju nijesam htio da zapuštim dok mi je majka živa. Kad, evo toga rođaka, iako nije bilo vrijeme oranja, nego poslije ofanzive AB revolucije. Natočili mu rakiju a on, vidim, neuobičajeno nervozan, nešto je nauman, a teško mu počeo, dok „očepi“: ‘Vala Božina, krivo mi je, e obruka i sebe i Crnu Goru!’ ‘Nijesam dati, čočo... pogotovo ne Crnu Goru; ne da se Crna Gora, što god da su joj mnogi radili’. A on dodatno „izbečio“: ‘Jesi, jesi Božina...’ Što ću, moj je. Ne možemo to izbjeći, tako nam je suđeno“, priča mirno Božina. Negde neposredno poslije pobjede „antibirokrata“, drži se zajednički sastanak savjeta i sedakcije *Crnogorske biblio-*

grafije 1494-1994. godina. Začudo svi su došli. Priče dosta, i to neugodne. Ima i onih ideologa novog poretka, koji glasno pokušavaju da se obračunavaju sa komunističkim „kandžirepama“... Božina, dojučerašnji šef države, aktivno učestvuje u raspravi, govori argumentovano, jasno, muški. I mnogo puši. Šednica još traje, a on ostao bez duvana. Pa dolazi, jedanput, i još jedanput - do mene po cigaretu. Nudim mu da uzme nekoliko, neće. Poslije je šaljivo komentarisao kako je taj dan, za put do Cetinja jedva obezbijedio gorivo za svoj stari „pežo“ 104, i kutiju „Lovčena“.

S Božinom je svaki susret bio originalan; jednostavan, spontan, natopljen ljudskošću. A zanimljivih detalja, za trajnije pamćenje, mnogo. Recimo, 2001. godine objavio sam knjigu eseja. Svratio Božina do mene, i odmah „s vrata“ prigovara da se nadao da neće moju knjigu morati uzimati iz tuđih ruka. Ja mu je odmah pružam, pokušavajući da budem duhovit - kako nije bilo rizika da je neće dobiti, jer nije bilo velikog grabuča. Traži da kao autor na njoj nešto zabilježim. Upisao sam rečenicu koja mi se iskreno nametnula u tom teškom vremenu: „Lako je Crnoj Gori, dok ima ljudi kao Božina!“.

Sastanak Komisije za izdavačku djelatnost Ministarstva kulture. Član sam Komisije kao i (nažalost takođe pokojni) dr Branislav Bato Kovačević, istoričar. Tokom sastanka, Bato mi je nagovijestio da nas Božina i dr Radoje Pajović čekaju „Pod volat“. Božini se uobičajeno „nadušio“ novčanik. Sastanak se odužio, zamorno: kao kad je mnogo zahtjeva, a malo para. Poslije sastanka, molim Bata da me nekako opravda - da sam morao hitno na Cetinje. On, naravno, neće da posreduje: „Kako hoćeš, naljutiće ti se Božina...“ Ne bih sebi oprostio da nijesam taj dan bio na druženju i ručku, koje je Božina organizovao. Već je bio ozbiljno obolio i svjestan da je veoma zapuštio zdravlje. Šutradan je došao na Cetinje, s prijateljem, na zakazani pregled kod gastrologa dr Bulajića. Koliko se šećam, tada smo prvi put popili „udovice“ - kafe bez rakije.

Zdravstvena situacija mu je bila jako složena. Operacija i njene trajne posljedice, pa varljiva i kratka nada da će biti dobro - raspršile su hemoterapije, koje nije mogao podnijeti do kraja ciklusa. Pođem s Ljubom Kapisodom (takođe davno upokojenim), da ga obidemo. Božina leži, u sobi na spratu, u porodičnoj kući u Doljanina; odaljen od velikog gostinskog boravka, sa stolovačama i klasičnim crnogorskim trpezama. Nezgodno mu, ne može da nas dočeka kako je decenijama dočekivao, da natoči i nazdravi, da stvori štimung, da razgali društvo. Ne da se, a vidi se - vene naprečac; kao cvijet na kraju proljeća, koji zaman diže glavu...

A Božinu kao da je portretisao S. Cvajga: - Bio je čovjek koji je više znao nego što je govorio, više umio nego što je postigao, više volio nego što je pokazivao, više nudio i davao nego što je tražio i dobijao... Za identitet pravog čovjeka, kao i za građu velikog sportiste - treba imati urođene osobine: genetske predispozicije, kućno i porodično vaspitanje, veliki rad, znanje... Nije lako steći, ali je lakše nego sačuvati stečeno. Lako je uvatit', no je teško pridržati... U Crnoj Gori je zborneno: „Ne valjaju stimaduri koji đuture cijene“. I - ne igraj se s tuđim imenom, da svoje ne izgubiš! Božina Ivanović je bio prototip poštenog „stimadura“. Čak i u onim ranijim vrtložnim i prelomnim vremenima, uvijek je znao strpljivo da sasluša, pa onda lagano - praveći malu pauzu „Čekajte, čekajte: da vidimo...“ da bi dalje, sa svojom tipičnom skromnošću, uglavnom tiho ali sigurnim glasom, nastavljao: „Ja mislim...“ Nikad isključivo i nadređivački, nego polako, detaljno, s dosljednim obrazloženjima stameno je zastupao svoje izbalansirano mišljenje.

Božina: a ne Božidar, Boško, Bogić, Bogoljub... Kao da je ime doprinijelo suštini. Sublimno, snažno i dominantno; asocijativno kao gradina, stožina, planina, ljudina...